

Güneyin fədaisi, Quzeyin sevdalı...

Xalq tərəfindən "əsrimizin yaşayan Dədə Qorqudu", "hər iki tayın müdrik ağsaqqalı", "əsrin azərbaycanlısı", "dövrümüzün Prometeyi" və bu kimi fərqli titullarla tanınan görkəmli cərrah, türkoloq alim Cavad Heyətin ömür səhifəsi 24 may 1925-ci il Təbrizin mədəni-ictimai mənzərəsində özünəməxsus yeri olan, soy-kökü ilə seçilən ailələrdən birində açılmışdı. Atası alim, mütəfəkkir ruhani Mirzə Əli Heyət İran tarixində dərin izlər qoymuş Məşrutə inqilabının fəallarından biri olmaqla yanaşı, həm də ölkənin ədliyyə sistemini yaratmışdır. Anası isə məşhur din xadimi Hacı Mirzə Məhəmməd Müctəhidi Təbrizinin qızı idi. Əli Heyətin maarifçilik yolu onu Nəcəf, Qahirə və İstanbul kimi Şərq elminin böyük mərkəzlərinə aparmış, aldığı təhsil və elmi axtarışlar dövlət idarəciliyindəki yerini daha da möhkəmləndirmişdi. Əli Heyət 30 ilə yaxın müddətdə İran ədliyyəsində çalışmış, müxtəlif dövrlərdə Baş prokuror, ədliyyə naziri kimi mühüm vəzifələrdə çalışmışdır.

Birinci Dünya müharibəsinin ən qaranlıq dövrlərində, 1918-ci ildə Osmanlı dövləti ilə birgə "İttihadi-islam" adlı cəmiyyətin təməlini qoymuş və qurumun İran qanadına rəhbərlik etmişdi. 1919-cu ildə Naxçıvan əhalisi erməni hücumlarının caynaxında çırpınarkən, məhz bu cəmiyyət vasitəsilə bölgə fəlakətdən qurtulmuşdu. Əli Heyət həm də öz övladının, Cavadın ilk müəllimi, yol göstərən idi. Cavad Heyət türkcülük şüurunun ilk işığını məhz atasının sözləri ilə tapmış, xalqına, kökünə, dilinə və mədəniyyətinə olan məhəbbətini uşaq yaşlarından atasının təhsilində mənimsəmişdi. Əli Heyətin peşə fəaliyyəti ilə bağlı şəhərdən-şəhərə köçmək Cavadın da təhsil yolunu fərqli rənglərə boyamışdı. O, orta və lisey təhsilini Həmədan, Təbriz və Tehran kimi şəhərlərdə almış, sonradan Tehran Universitetinin tibb fakültəsinə daxil olaraq ali təhsilini davam etdirmiş, sonra isə elmi axtarışları hələ gənc yaşlarından sərhəd tanımayan Cavad İstanbulla üz tutaraq tibb təhsilini burada müvəffəqiyyətlə başa vurmuşdu. Cavad Heyət müsahibələrindən birində demişdir: "Tehranda tibb fakültəsinin ikinci kursunda oxuyarkən Avropada təhsilimi davam etdirmək istəyirdim. Atam isə mənə Türkiyəyə göndərmək istəyirdi. Səbəbini isə izah edərkən bildirmişdi: "Oğlum! Ən böyük arzum səni Azərbaycana göndərmək idi, amma nə yazıq ki, aramızda dəmir pərdə var. İndi də ona görə səni İstanbulla göndərirəm ki, tibb elmini öyrənməklə yanaşı, dilimizi, tariximizi və ədəbiyyatımızı da mənimsəyəsən".

Bu sözlər Cavad Heyətin həyat yolunu köklü şəkildə dəyişdirmişdi. O, 1943-1946-cı illər ərzində İstanbulda təhsil alarkən yalnız tibbi biliklərlə kifayətlənməmiş, türkologiyaya da dərinləndirən maraq göstərmişdi. Oradakı tanınmış türkoloq alimlərlə, ədiblərlə sıx münasibətlər qurmuş, elm dünyasında axtarışları genişləndirmişdi. Tibb üzrə ixtisasını isə sonradan Parisdə davam etdirmişdi. İrana döndükdə artıq o, yalnız möcüzələr yaradan cərrah deyil, həm də çağdaş türk dünyasının dahi fikir adamlarından, tanınmış türkoloqlardan biri idi. Ömrünü elmə, qələminə millətə sərf edən doktor Cavad Heyət tibb və türkologiya kimi iki nəhəng sahənin kəşşməsində nadir sima kimi parlamışdı. Dörd onillikdən artıq bir müddətdə Tehran Universitetində çalışmışdı. İranda ilk dəfə həyata keçirdiyi açıq ürək əməliyyatı - koronar şuntlama tibb aləmində yeni dönmə başlamışdı. Həmçinin heyvanlar üzərində ürək transplantasiyası həyata keçirərək bu sahədə inqilabi addım atmış, sonralar isə Tehran tibb tarixində ilk dəfə insanlar arasında böyrək köçürmə əməliyyatını müvəffəqiyyətlə həyata keçirmişdi. Misilsiz uğura görə Cavad Heyət "Birinci Dərəcəli Əmək Ordeni" ilə təltif olunmuşdu.

On iki il ərzində böyük zəhmətlə nəşr etdirdiyi "Daneşə Pezeşki" (Tibbi bilik) jurnalı İranda tibbi publisistikanın əsas sütunlarından birinə çevrilmişdi. Jurnalın səhifələrində yayımlanan yüzlərlə elmi məqalə və üç fundamental cərrahiyyə kitabı onun akademik irsinin əsas dayaqları idi. Cavad Heyətin ömrü boya könlündə daşdığı bir dilək vardı. Atasının vəsf, özünün xəyal etdiyi, həsrətini çəkdiyi Azərbaycanı görmək. Doğma torpaqlarına ayaq basmaq onun üçün mənəvi borc idi. Elə bu axtarışın işığında da, 1970-ci illərdə Moskvada keçirilən beynəlxalq cərrahlar konqresində azərbaycanlıların izinə düşmüş, Azərbaycan tibb və ədəbiyyat mühitinin tanınmış siması, həm cərrah, həm ədib Nürəddin Rza ilə qarşılaşmışdı. Bu dostluğun sayəsində Cavad Heyət Azərbaycan ədəbiyyatının tanınmış simaları Nəbi Xəzri, Mirzə İbrahimov, Bəxtiyar Vahabzadə, Rüstəm Əliyev və başqaları ilə də əlaqələr yaratmışdı. Münasibətlər bir körpü kimi Quzeylə Güney arasında yeni bağlar formalaşdırmışdı. C.Heyət özü sonralar bu hissləri belə ifadə edirdi: "Hayatımın ən gözəl anı Sovet imperiyasının dağılması və Azər-

baycanın müstəqillik qazanması ilə sərhədlərin açıldığı an oldu". Görünən odur ki, doktor bu cümləni ana Vətənin bir daha parçalanmaması ümidiylə döyünən qəlblə yazmışdı.

Cavad Heyət həm də milli yaddaşın, tarixi kimliyin dərinə çarə axtarırdı. Dərc etdirdiyi "Varlıq" dergisi onun mənəvi dünyasının, milli düşüncəsinin söz meydanı idi. Quzeyli-güneyli Azərbaycanın şair və yazıçılarının həyat hekayələrini yazır və əsərlərindən nümunələr verərək, oxuculara anlatmağa çalışırdı ki, Azərbaycan siyasi parçalanmış olsa da, mənəvi cəhətdən heç vaxt ayrılmamış və hər iki tayında da eyni dil, eyni mədəniyyət daim yaşamışdır. "Varlıq" dergisində o, 70-dən çox elmi məqalə ilə özünün tədqiqat və praktik təcrübəsini paylaşmışdı. Lakin müstəqil düşüncə-

Bununla kifayətlənməmiş, həkimləri səfərbər edərək həm ölkəmizdə, həm də İranın müxtəlif şəhərlərində yaralıların müalicəsinə yardım göstərmiş, Azərbaycanın tibbi ehtiyaclarını ödəmək üçün bütün imkanlarını səfərbər etmişdi.

İllər ötdükcə elm və söz, bu iki güc Cavad Heyətin varlığında birləşərək həm türkologiya, həm də tibb sahəsində iz qoyan ömür salnaməsi yaratdı. O, bir tərəfdən insan bədəninin ən incə damarlarında həyat axtarır, digər tərəfdən türkün ruhuna işləyən dilini, tarixini, ədəbiyyatını təhlil, tədqiq edir, sevdirdi. Əsərləri iki istiqamətdə parlaq bir yol xəritəsi kimi günümüzə qədər çatıb. Cavad Heyət ikisi fars, beşi türk dilində olmaqla yeddicildlik möhtəşəm türkologiya kitabının müəllifidir. Bu cildlər sadəcə elmi araşdırma deyil, türkün dili və varlığı uğrunda bir alim mübarizəsinin yazılı salnaməsidir. O, türkologiya sahəsində 300-ə yaxın, tibb elminin müxtəlif sahələrində isə 100-dən artıq məqalənin müəllifidir.

31 January 1944 Istanbul

İranda baş verən son inqilabdan sonra Azərbaycan dilinin elmi əsaslarla öyrənilməsi məsələsinə xüsusi önəm verən iki ziyalının doktor Cavad Heyət və doktor Həmid Nizkinin bu sahəyə töhfəsi dənizlərlə ölçülür. Hər iki mütəfəkkirin əməyi ilə Güney Azərbaycanda illərlə susdurulan, inkar edilən bir dilin tarixi qürurla ortaya qoyuldu. Fars dilində çap etdirdiyi "Türk dilinin tarixi və ləhcələri" adlı əsəri isə Pəhləvi rejiminin və onun himayəsində formalaşmış

akademik çevrələrin Azərbaycan dilinin nüfuzunu aşağı salmağa yönələn saxta "elmi" tezislərinə qətiyyətlə cavab verdi.

Cavad Heyət "Azərbaycan ədəbiyyat tarixinə bir baxış", "Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı", "İki dilin müqayisəsi" kimi kitabları ilə bir millətin həm yazılı, həm də şifahi mədəni yaddaşını dirçəltməyi bacardı. Əlbəttə, zaman keçdikcə bu dövlət və cəmiyyət səviyyəsində də təqdir olundu. Cavad Heyət fərqli dövrlərdə Bakı Dövlət Universitetinin, Azərbaycan Tibb Universitetinin, Xəzər Universitetinin fəxri doktoru, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının, N.Tusi adına Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin fəxri professoru, Azərbaycan Cərrahları Elmi Cəmiyyətinin fəxri üzvü seçildi. Onun elm və ədəbiyyat sahəsindəki xidmətləri Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin M.F.Axundov adına mükafatı və "Dədə Qorqud" Assosiasiyasının təsis etdiyi "Məmməd Araz" mükafatı ilə qiymətləndirildi.

Ömrünün son aylarında belə Cavad Heyət həm tibb elmini yaşadı, həm də Quzey-Güney Azərbaycanda maarifçiliyin çirağını sönməyə qoymurdu. Ulu öndər Heydər Əliyev bu böyük şəxsiyyətin həm milli-mədəni, həm də elmi fəaliyyətini yüksək dəyərləndirir, onunla mütəmadi görüşlər keçirirdi. Cavad Heyət də bu dostluğu böyük qürurla xatırlayırdı. Ümummilli liderin layiqli davamçısı, Prezident İlham Əliyev də Cavad Heyətə daim diqqət və ehtiram göstərirdi.

Cavad Heyət vurğulayırdı ki, Prezident İlham Əliyev Heydər Əliyev siyasətini uğurla davam etdirir: "Mən inanıram ki, Azərbaycan Prezident Heydər Əliyev yolu ilə sonadək inamla irəliləyəcəkdir. Çünki İlham Əliyevin bu şərəfli missiyada güvəndiyi Azərbaycan xalqı, bəhrələndiyi Heydər Əliyev düşəsidir".

Böyük ziyalı, alim, millətpərvər şəxsiyyət Doktor Cavad Heyət 13 avqust 2014-cü ildə Bakıda vəfat etdi. Avqustun 14-də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında dövlət səviyyəsində vida mərasimi keçirildi. Vəsiyyətinə uyğun olaraq Bakıda İkinci Fəxri xiyabanda dəfn edildi. Vəfatından öncə beş qız övladının atası Cavad Heyət doğma qardaşı oğlu Riza Heyəti özünə həm hüquqi, həm də mənəvi varis seçdi, "Varlıq" jurnalını ona tapşırı. 2025-ci ilin mayın 24-də Doktor Cavad Heyətin anadan olmasının 100 illiyi, milli mədəniyyətinin qoruyucusu sayılan "Varlıq" dergisinin isə 45 yaşı tamam olur. Böyük şəxsiyyət ölkəmizdə daim sevgi və hörmətlə anılır.

Fidan ƏLİYEVƏ,
"Respublika".